

A másik oldalon Juli világosan látja Mari magánéletének sivárságát, és fölényérzés alakul ki benne Marival szemben, aki viszont Julit véli segítségre szorulósnak. Segít is neki minden helyzetben. Szabályellenesen befogadja magához, elmege helyette a fegyelmi tárgyalásra, közvetít János és öközte, legvégül — ugyancsak Juli helyett — meglátogatja Jánost az elvonókúrán. Segítő önfeláldozása: szeretet. Ezt *adja*, s ezt szeretné *kapni* is egy emberi kapcsolatban. Nem követeli, de természetesen tartja. Önzése — mert hiszen arról van szó — közvetetebb, rafináltabb, mint a Juli nyíltan, egyoldalúan szeretetet követelő magatartása. Kapcsolatuk második szintjén a kétféle önzés ütközik össze. Itt már a bergmani szituációk birodalmában vagyunk. Gondoljunk akár a *Personára*, de különösen a *Suttogások és sikolyok* két nőalakjára, akiket halálkó nővérük fűz pillanatnyilag össze.

Az *Ők kettenben* Jánoson keresztül futnak ki az emberi kontaktusok kényszerű végpontjukig. Mert a harmadik szint: a kapcsolatteremtés lehetetlensége. János sorsa tragikus. Adni szeretne és kapni, de amit Julinak ajándékozhat — az elvonókúra —, annak iszonyatos ára van, Juli számára pedig minden ajándék természetes, tulajdonképpen nincs viszonzási értéke. Mari sorsa is tragikus. Jánoshoz hasonlóan, egész lényét képes lenne adni, hogy szeretetet kapjon cserébe, ám senkitől sem kap. János másnak tartogatja ajándékát, Juli eredendően nem tud adni. Juli tragédiája annyi, hogy nem szabadulhat ösztönei kényszerétől. Mindnyájuk útja a magány felé vezet.

Úgy tűnik tehát, hogy a filmben fölvetett létprogramok közül egyik sem vezet valamilyen teljesebb önmegvalósításhoz, hogy a kapcsolatteremtési kísérletek zsákutcába jutnak. A két nő kapcsolatában könnyebben megfejthető az ok. Hiányzik világukban az *igaz* és szilárd értékrend, amely egyéni létezésüknek megszabná az irányát. Ez a hiány szüli törvényszerűen a kapcsolatok álságainak láncolatát, míg legvégül Zsuzsikának, a Juli gyermekének kell felkiáltania: nem igaz, hogy minden rendben van! Azt azonban már nem tudjuk meg hitelen, miért is lett alkoholista János; sem azt, mi vezette Marit éppen ahhoz az alig ismerős férjhez, akinek elfogadta csókját; vagy, hogyan hidegült el Mari és férje viszonya. Túl sok fehér folt egy lélektani filmhez. Végeredményben a hősnők énje sem csak ebből a filmből rajzolódik ki. Juli sorsa közvetlenül a *Kilenc hónapban* gyökerezik, Marié az *Örökbefogadásban*.

Amint bevezetőben írtam, Mészáros Márta szívós következetességgel építi életművét. Bár egy-egy filmje önmagában tekintve esetleg értelmetlen (nem érthetetlen!) vagy banális, az *egésznek* mégis van íve, iránya. Gondolatmenete mintha „férfiasodnék” kissé. Vagyis: kezd túlelmekdni a nőkérdés XIX. századi boncolgatásán, s az emancipáció, mint különbejáratú női üdvösségeszmény talán háttérbe szorul. Optikája mélyebb szférákba hatol: az egyetemesebb kapcsolatteremtési igény egy őszintebb emberség keresésére ösztönzi. Hét játékfilm óriási vargabetűjével jutott el szellemi röppályája Bergman közelébe. Am egyelőre nem Bergmanig.

BALOGH TIBOR

BERLIOZ: FAUST ELKÁRHOZÁSA ÁMENT LUKÁCS ORGONAESTJE

Daumier képéről Hector Berlioz mint a „vihar fekete démonja” tekint reánk. A nyugtalan fausti lélek, akit az a vád is ért, hogy zenéjében az „általá teremtett kombinációk és hatások” bővületével meghaladja a közönség befogadóképességét. Titokzatos ember, nagy költő, megszállottja a romantikának s mégis, „legtisztább pillanataiban” az emberiség ősi álmait idézi. (Heine erre figyel fel, amikor művészetét elemezte.) Ahogy Beethoven, Bartók vagy Sztravinszkij.

Korának irodalmi hatásait ő maga sem nélkülözte, de viaskodása — hogy megtalálja a zene öntörvényét az irodalom-özönben — sajátos példája a nyugati zenekultúra megújulásáért vívott harcnak. A Faust elkárhozását (drámai legendának nevezte) 1846-ban mutatták be a párizsi Opéra Comique-ban. A zenetörténet a mű háttérben elsősorban Goethe remekét nevezi meg, joggal: a weimári költőfejedelem drámai költeményének francia prózafordításából (Gerald de Nervalnak, a csendes szavú poétának a műve) egy Gaudonnière nevű költő készített újabb verseket. Elgondolkodtató viszont, hogy

a többi inspirátor (Shakespeare, Byron, Benvenuto Cellini) között senki sem említi Lenaut, akinek Faustja 1836-ban készült el, s gondolati tartalmában sok hasonlóságot mutat Berlioz legendájával.

Elsősorban nem a finálé érdekelt, hiszen Goethéig valamennyi ós-Faust feldolgozás a hős elkárhozásával végződik, hanem egyrészt az álom-jelenetekre gondolunk (Lenaunál a tengeren ringatja álomba s ejti varázshatalmába a természet Faustot: „Csörgedezés, majd suttogás ered, / s nyomán rejtelmes halk csengettyű kél, lágy, akárha szél erdő, mező felett / harangszongásnak hordja maradványát...” Berlioznál az Elba partján a Szilfek tánca, a mendelssohni tündérezene, s míg amott a gyermekkort megidéző anya képe jelenik meg, s Mária, az áldozat, emitt Margit), másrészt a pusztai hangulatra, amely mindkét szerzőnél valamiféle alapérzés. Sok vita volt már arról, hogy Berlioz Rákóczi-indulója miért kerülhetett a műbe. Úgy vélik, a 20 jelenetből négyet azért helyezett a zeneköltő a magyar Alföldre, hogy alkalmat teremtsen a „musica diabolica” előadásának. Csak megkíséreljük a problémát akként felfogni, hogy Berlioz fantáziáját Lenau pusztai képe ragadta meg, amely kép Faustjában tetten érhető.

A romantika nagy pillanata a népköltészet felfedezése, forradalmi-eszmei tartalmában pedig ott van a végtelen síkság, mint a szabadság jelképe. Lenau éppen a magyar Alföld hangulatát vitte magával 16 éves korában, a magyar táj és a magyar népzene ismeretét. (A népzene ekkoriban a verbunkot jelentette, vagy ahogyan Liszt vélte: a cigányzenét.) S ha arra gondolunk, a Rákóczi-nóta a maga útját bejárva a múlt század derekán éppen a XVIII. századi verbunkos-cifrázatokba „veszett” — hogy csak sejtteni lehet az eredeti dallamot — s így élt tovább, tüzes ritmusával mindig felgyújtva a közönséget, megértjük: a hazánkban tartózkodó Berlioz — Erkel javaslatára, aki már ismerte a korábbi feldolgozókat (Scholl Miklós, Liszt Ferenc) — szívesen fogadta meg a tanácsot: „Ha meg akarja hódítani a magyar közönséget, ezt az indulót dolgozza fel zenekarra”. A Rákóczi-induló ezután került a Faust elkárhozásába. A kérdés: miért? Nos, visszatérünk a fentebbi gondolatához. Ha Berlioz valóban ismerte Lenau drámai költeményét, a magya-

rázat közelebbinek látszik. A hangulatok azonos érzést takarnak. Lenaunál a hős táj-nosztalgiaját Mefisztó éppen az alföldi kép felidézésével próbálja szétrombolni, ellenvetéseit így illusztrálja (pl. a vihar-jelenet). Ezzel az unalom, a kiábrándultság érzését kelti. Berlioz a stilizált népi táncmuzsika elhangzása után szólaltatja meg a kiábrándult Faust rezignált recitativóját. A két műben az „ős-sejtések” mintha összezsenedülnének.

A Faust elkárhozásában a festői és illusztratív Rákóczi-induló mellé a XVIII—XIX. századi hazai képzőművészet kuruc és népi témájú életképei illenének (Hegedűs és táncoló kuruc — Rogg és Rein rézmetszete, Lakodalmi kép — Barabás Miklós olajképe stb.), jóllehet a Rákóczi-indulónak semmi köze a kuruc világhoz. A XIX. század életérzésében azonban olyan valós közelbe került a Fejedelem kora, hogy Thaly Kálmán dalait is mindenki eredetinek hitte. A tüzes Induló (ezért is nevezték „ördögi zenének”) természetesen mindezek után is „kilog a sorból”, s talán az a legszerencsésebb, ha — mint Ferencsik János nyilatkozta a felújítás előtt — nem vitázunk arról: illik-e, vagy sem a Faust elkárhozásába. Berlioz ha így akarta, hát így akarta. S az is téves szempont, hogy megbontja az egységet. Az alföldi kép önálló, egész. Zenei megfogalmazása egészen közel áll J. F. Lesueur (1763—1837) zeneszerzői koncepciójához: „utánozni kell a természetet”. Beethoven „A távoli kedves” ciklusának egyik dallamára emlékeztető Monológ, a népi tánc annak a stilizáló stílusnak példái, amely talán Brahms magyar tánccaiban a legplasztikusabb.

A zeneakadémiai ifjúsági koncerten a Rádiózenekar élén Ferencsik János valóban nem törekedett mindenáron egységre. A 20 jelenet mégis mesterien összeállt. A belső újrakomponáltság által, és egyes részek szerencsés elhagyásával. Emlékeztetéseket a paszteliszínek is megcsillogtató zenekari hatások (1. rész), a húsvéti kórus fényes zengése, az Auerbach-pincéjében elhangzó nótázás, Brandt triovialis patkánydala (Kovács Péter kedélygazdag előadásában), s az a mozarti paródiára emlékeztető („Falusi muzsikások”) együgyűség, műveletlenség felidézése, amely a Goethe-korabeli Lipcsében nem volt ritka a diákok által szívesen látogatott kocsimákban.

A Szentivánéji álom zenéjének varázslatát keltő Szilfek tánca, a kopogó karszólam, szemben áll a katonakórus, a diákdalok tomboló ritmusával, melyet a zeneköltő mesterien hajlít az ellenpont törvényei közé (2. rész). A drámai hatás legjobban a 3. részben érvényesül: Faust, Mefisztó, Margit párbeszédébe beleszól az ismerősök kórusa, figyelmeztetve Margit anyját a veszélyre. A neves szólisták (a már említett Kovács Péteren kívül) Andor Éva (Margit), Sólyom Nagy Sándor (Mefisztó), Simándy József (Faust) hangbeli teljesítménye a teljes mű során egyenletes, magas színvonalú volt, de különösen a nevezett tercettben. Andor Éva eddigi szerepléseinek csúcán járt, s zenei elmélyültsége arra vall, pályájának aranykorába lépett.

A negyedik rész rokka-jelenete (Schubert belső kopogásaival) után a Monológ, amelyben Faust a természetéhez énekel, mintha az első rész testvére lenne, kifejezve Berlioz művészszemléletét. (Egyesek a legenda csúcának tekintik.) Faust a 17. részben adja el lelkét a sáttánnak. Dübörgő tam-tam ütés jelzi a szerződés megkötését. Ez a motívum Cherubini c-moll Requiemje óta (ott a Dies irae-tételben pianissimo szólal meg, s utóljára Köröshegyen hallhattuk néhány éve) jelképpé vált. Félelmetes tabló, amelyhez a három utolsó jelenet szervesen társul. Fokozódik a démoni hangerő, míg végül az éteri hanghatások, a szellemkar éneke szinte elszakad a szövegtől, s paradicsomi mezőket idéz vissza az ártatlanság korából.

A szólisták mellett külön kiemeljük a kórus-remekléseket: a Rádió Énekkar egységes hangzását, a Néphadsereg Művészegyesületének dinamikus férfi karát s a Gyermekkórus érzékeny reagálását az árnyalati finomságokra. A zenekar — Ferencsik János jóvoltából — megint kitett magáért.

Amint Lukács bencés Gergely Ferenccs növendéke volt a Zeneakadémián, majd Weimarban tanult. Budapesten ritkán koncertezik. A pannonthalmi bazilika orgonistája, s neve jobbra a dunántúli zenei rendezvényeken tűnik fel. Ezúttal mégis hallhattuk az Egyetemi templomban, amelynek orgonahangversenyei immár a fővárosi zenei élet eseményei.

Egy-egy fiatal előadóművész mindig sugallja a kérdést: vajon kamatoztat-

ja-e talentumát, vagy máris „befejezte” önmagát? Amint több talentumot kapott s veszélye annál nagyobb. Látjuk benne azt az erényt, ami napjainkban fontos követelmény: a tudóst igény, az egyszerűség, a művet tisztelő, sallangmentes előadói stílus. Eddig ismert portréjához újabban azt a sajátos vonást kell hozzátennünk, ami a művek megközelítésének mélységét jelenti. Eszköztelenségét „fokozni” tudta. Ez leginkább Kodály Praeludiumának interpretálásakor derült ki. Nemrégiben ugyanerről a műről szólva nemes zenei anyagát említettük, amely híján van minden hatáskeltésnek. Öntörvényét adja a zenének, s az előadó arra kötelezi, hogy legyen nagyon igényes eszköztárának megválogatásában. Amint sikerült a választás. Az utóbbi időben a legjobb Előjáték-tolmácsolást tőle hallottuk.

A korai barokk mesterek között Buxtehude — a zseniális Bach előtt — azt az improvizatív stílust képviseli, amely a formai kötöttségekben találja meg a fantázia szabad szárnyalását. (A zenei történet Bachtól a D-dúr Praeludiumot és Fügát BWV 532 említ kiemelkedő példajaként a buxtehudei hatásoknak.) Amint Lukács avatott előadásában a lübecki mester G-dúr Praeludium és Fügájának elegáns zenei építményét, az áradó dallamfolyót csodálhattuk. (A pedál szövegében „A kereszt-fához megyek” népénekünk korál-dallamára ismertünk.)

Bach két korárelőjátéka (O, Mensch beweine dein Sünde gross; Ich ruf zu dir, Herr Jesu Christ) közül az első szimbolikus jegyeivel a szövegi tartalom sajátos zenei megfogalmazása: „Ó ember, sirasd vétkeidet”. A tiszta dallamszövegben a szakadatlan tremolók valóban a sírás érzetét keltik. Az előadást tekintve ez a mű sikerült gazdagabban. A „Kiáltok hozzád, Uram Jézus” korál kissé „hetyke” regisztersora elszűrkitette a mondanivalót. Az előadó próbaköve az a-moll preludium és fúga volt (BWV 543). Ez az egyetlen sejtől kifejlő növény. Bach orgonaműveinek kompozitorikus rejtelmén kívül a zeneköltő egész életművét magyarázza ez a mű. Elindul néhány hang, mint havas csúcsról egy apró kavics, s aztán óriássá nő. Erre a dabrara illik igazán Kassák Bachról szóló versének sora: „...halljuk a csirák titkos beszédét a homályban”. A fúga

az előadás során elnéhezült. Briliáns passzázssai elmosódtak, a pedál akadozott.

Bach 147. kantatájának korál-átírata („Jézus az — emberi vágyódás öröme”) a dallam köré font hangfűzések finom ornamentikájával lepett meg. Ez a díszítés csak kiemelte a melódiát s nem eltakarta. Messiaen orgonaművei népszerűek hazai koncertjeinken. A liturgikus évet zenébe komponáló mester darabjaiban mindig találunk ismerős elemet, de sajátos színkeverésben, egyházzenei jelleggel. (Legtöbb külön zenei ábécét írt a Szentháromság teológiájának megfogalmazására.) Ament Lukács a 9 tételből álló „Jézus születése”-ciklusból ezúttal kettőt játszott. Az Ige — ez a 4. tétel címe, s mottóul Szent Pál Zsidóknak írt levelének mondata kívánczik, utalva a zsolta-rosra: „Fiam vagy, kezdettől fogva”. Mintha a teremtsé időpillanatát és az örökkévalóság folytonos nyugalalmát (a mozgásban) ragadta volna meg a szerző: a szongó hangáramba kemény pedálmenetek vegyülnek, végül széles tvben megszólal egy kozmikus kantiléna. A Kelet zenéjére emlékeztető hanglé-

pések figyelmeztetnek: bibliai térbe-időbe léptünk, ahol a testté vált Ige vállalja földi sorsunkat. Disszonáns akkordok a passiót idézik, melyet végül hatalmas Cisz-dúr akkord old fel. Elmondhatjuk: ezt a művet csak az érti meg igazán, aki valamiképpen teológus. A pap-művész ezúttal feloldható az előítéletektől. Az akadémikus stílust elkerülve a beleézés, az értés adta meg a közlés hitelét.

Jean Langlois világtalan francia komponista, a párizsi Szent Klotild katedrális orgonistája nálunk még szinte ismeretlen. Incantation című műve szólt meg a koncert záródarabjaként a zene „ős hevével”. A Mindenszentek litániájának gregorián könyörgései a húsvét misztériumát ölelik körül. Krisztus világossága már lobog, de a könnyörgés hangja egyre erősödik, majd háláénekebe vált, s a szentgalleni szerzetes húsvéti szekvenciáját asszociálja: „Jézus, hűséges tanú az égben, / adj részt minékünk föltámadásod zsongéjében, / hogy ahol Te vagy, legyünk mi is, / ujjongva a mennyei glórián!”

TÓTH SÁNDOR

Tájékoztató

A SZENT ISTVÁN TÁRSULAT ÚJ KIADVÁNYAI

Cserháti József: Mindennap együtt az Úrral (elfogyott). A népszerű sorozat ezúttal vált teljessé, az A-év hétköznapjaira és vasárnapjaira adott szövegekkel, elmékedési anyagokkal. Örömmel mondhatjuk el, hogy a kötet szerkesztője és munkatársai évről évre magasabb színvonalú munkát végeztek, s az A-évre szánt kötet már valóban a „felőtt keresztény” olvasmánya. Rendkívül sajnálatos ugyanakkor, hogy a kötet nem ösztönöz további elmélyülésre, és az itt közölt szövegek alaposabb megismerésére, hiszen bibliográfiai tájékoztatása szegényes, olykor alig több a semminél. Csögl János: Igehirdetésünk a szentmisében. A hatvanas évek végének legnagyobb könyvsikere volt az „Igehirdetés és Liturgia” című háromkötetes munka, amely pillanatok alatt elfogyott, s így nem juthatott el mindenkihez, akinek szüksége van hasonló jellegű szellemi indításokra. Az ő igényeiket igyekezett kielégíteni Csögl János, aki szerényen „homília-vázlatok”-nak nevezi” művét, holott annál többet ad: az A, B és C év vasárnapjaihoz jól használható, a modern világ számos

problémájával érintkező szövegeket kínál, melyek kitűnő ugródeszkául szolgálhatnak a homília elkészítésének munkájához. A kiadó még inkább segítette volna a szerzőt és növelte volna a könyv használhatóságát, ha hozzáértő nyelvi lektor közreműködésével ki-gyomláltatta volna a szöveg szürkeségeit, pontatlanságait, s ha inkább az élő nyelvhez közelítette volna — az amúgy is az élet praxisában elhangzó beszédeket.

Újranyomások: Dörnyei—Gergye—Csögl: A szentségek életértéke. A népszerű elmékedéskönyv második kiadása újból elgondolkodtathatja az olvasót, vajon megteszünk-e mindent, hogy mindennapi életünk szentségi élet legyen. Ebben a vonatkozásban kitűnő kalauznak bizonyul. Dörnyei—Gergye—Csögl: Szentmiseáldozat és Oltárszentség. Az Eukarisztia ünneplésének lényegével foglalkoznak a szerzők, jól szolgálva fejtegetéseikkel a zsinat útmutatását, azt a gondolatot, hogy keresztény életünknek kútjeje az Oltárszentséggel való eg-zisztenciális kapcsolatunk.

AZ ECCLESIA KÖNYVKIADÓ ÚJDONSÁGA.
Dr. Bánk József: Szentségimádás. Fontos útmutató, mely elsősorban a gyakorló pap-ság munkáját könnyíti meg. Bizony, olykor meglehetősen nehéz problémát jelent a temp-